

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

14(23)

2014

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

MUZIEJUS: ŽINIOS IR ETNOGRAFIJA

Sudarytoja AUKSUOLĖ ČEPAITIENĖ

MUSEUM: KNOWLEDGE AND ETHNOGRAPHY

Edited by AUKSUOLĖ ČEPAITIENĖ

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Sutarties Nr. LIT 7-53

REDAKcinė KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas, Ohajus

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinės KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (<i>Auksuolė Čepaitienė, Vytis Čiubrinskas</i>)	5
<i>Foreword</i> (<i>Auksuolė Čepaitienė, Vytis Čiubrinskas</i>)	7

Straipsniai / Articles

Auksuolė Čepaitienė

Įvadas: muziejus, žinios ir etnografija	11
Introduction: Museum, Knowledge and Ethnography. Summary	33

Jonas Mardosa

Etnografija kraštotyros muziejuose: kai kurie istoriniai raiškos aspektai ir šiuolaikinės būklės refleksijos	35
Ethnography in Local Lore Museums: Some Historical Aspects of Expression and Reflections on the Contemporary Situation. Summary	64

Hubert Czachowski

Muziejus kaip kultūros laboratorija. Marijos Znamierowskos-Prüfferowos indėlis į etnografinę muziejininkystę	69
The Museum as a Laboratory of Culture. The Contribution of Maria Znamierowska-Prüfferowa to Ethnographic Museology. Summary	84

Eglė Rindzevičiūtė

Sovietiniai lietuviai, gintaras ir „naujieji baltai“: tautinės ir regioninės tapatybės Lietuvos muziejuose, 1940–2009	87
Soviet Lithuanians, Amber and the ‘New Balts’: National and Regional Identities in Lithuanian Museums, 1940–2009. Summary	112

Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė

Vizualinės etnografijos naratyvas: Pitt Rivers muziejaus atvejis	113
Narrative of Visual Ethnography: A Case Study of the Pitt Rivers Museum. Summary	133

Goda Palekaitė

Nesamas ir niekada nebuvęs: šiuolaikinės san erdvės nesuderinamumas Namibijoje	137
The Non-Existent that Never Was: The Inconsistency of Contemporary San-space in Namibia. Summary	158

Ainė Ramonaitė, Rytė Kukulskytė

Etnokultūrinis judėjimas sovietmečiu: nematoma alternatyva sistemai?	161
The Ethno-cultural Movement in Soviet Lithuania: Invisible Alternative to the Regime? Summary	179

Diskusijos / Discussions

Vida Savoniakaitė

- Autentiškumo prasmės: apie kultūros paveldą ir nacionalumą183
 Concepts of Authenticity: Toward Cultural Heritage and Nationalism.
 Summary 196

Taikomieji darbai / Applied Projects

Janina Samulionytė, Sigita Žukauskaitė

- Lietuvos liaudies buities muziejaus paroda „Lietuvių duona.
 Su savo kepalėliu visur stalą rasi“ 199
 The Exhibition of the Lithuanian Folk Museum ‘Lithuanian Bread.
 With Your Loaf You Will Find a Table Everywhere’. Summary 217

Inga Levickaitė-Vaškevičienė

- Muziejinių vertybių skaitmeninimas Lietuvos liaudies buities muziejuje:
 naujos sklaidos galimybės 219
 The Digitization of Museum Holdings at Lithuania’s Folk Museum:
 The Possibilities of a New Dissemination. Summary 233

Interviu / Interview

- Pokalbis su Oksfordo universiteto vizualinės antropologijos profesoriumi
 Marcusu Banksu (*Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė*) 235

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Ida Harboe Knudsen. New Lithuania in Old Hands: Effects and Outcomes
 of EUropeanization in Rural Lithuania (*Kristina Šliavaitė*) 247
 Andželika Bylaitė-Žakaitienė. Lietuvių etiketas ir bendravimo kultūra
 XX amžiuje (*Rasa Paukštytė-Šaknienė*) 251
 Jūratė Vyliūtė, Gaila Kirdienė. Lietuviai ir muzika Sibire (*Austė Nakienė*) ... 256
 Anete Karlsonė. Dziesmu svėtki un tautiskā tēpa attīstība Latvijā
 19.gadsimta beigās un 20.gadsimtā (*Irma Šidiškienė*) 258

Konferencijos / Conferences

- SIEF penkiasdešimtmečio jubiliejaus simpoziumas Amsterdame
 (*Vytautas Tumėnas*) 263
 RAI konferencija Britų muziejuje Londone: antropologija ir fotografija
 (*Goda Palekaitė*) 266

Sukaktys / Anniversaries

- Etnologei Irenai Aušrelei Čepienei – 80 (*Žilvytis Šaknys*) 269
 Lietuvos gyvenviečių ir sodybų tyrinėtoji Izidoriui Butkevičiui – 90
 (*Irena Regina Merkienė*) 271

In Memoriam

- Vitalis Morkūnas (1929–2014) (*Žilvytis Šaknys*) 275

nio amžiaus ūkininkai, sutikę nutraukti komercinį ūkininkavimą ir gaminantys žemės ūkio produktus tik savo šeimos poreikiams, gaudavo tam tikras išmokas, tad autorė taikliai pastebi, jog dėl to smulkiuose Lietuvos ūkiuose atsirado „vienos karvės“ fenomenas (skr. 4, p. 95–97). Kita vertus, Ida Harboe Knudsen atskleidžia, kaip vietos žmonės sugeba kūrybiškai apeiti tam tikrus ES keliamus reikalavimus ūkininkams (skr. 5). Analizuodama empirinę medžiagą, mokslininkė leidžia suprasti skirtingas socialines pradinės pozicijas ir ekonomines galimybes turinčių ūkininkų strategijas ir jų logiką.

Idos Harboe Knudsen antropologijos darbas puikiai atskleidžia, kaip žmonių patirtys sovietmečiu veikia EUropeizacijos procesus ir kaip tam tikros ES teisinės direktyvos, socialinės politikos priemonės yra priimamos, adaptuojamos ir interpretuojamos vietos žmonių. Mokslininkės išvalgos paremtos detalio etnografija, antropologė pastebi bei puikiai interpretuoja tas kasdienės elgsenos detales, kurios mums atrodo įprastos ir neapastebimos.

Antropologai, tyrinėję Vidurio ir Rytų Europos visuomenes sovietmečiu ir posovietmečiu, atskleidžia, kad dėl istorinių patirčių ir skirtingų socialinių kultūrinių kontekstų šio regiono visuomenės posovietmečiu transformavosi skirtingai (žr., pvz., Burawoy, Verdery 1999). Idos Harboe Knudsen darbas pasižymi puikia etnografija ir išvalgia analize. Autorė įvairiais pavyzdžiais ir analizės pūviais pagrindžia savo teiginį, kad politinis Europos Sąjungos makro projektas įgyja skirtingas formas ir turinius skirtinguose socialiniuose kultūriniuose kontekstuose (p. 169). Šis darbas turėtų būti įdomus ir aktualus ne tik antropologijos ar kitų socialinių ir humanitarinių mokslų atstovams, tačiau ir valstybės tarnautojams, kurie dirba žemės ūkio politikos srityje. Dėl savo puikios etnografijos ir kūrybiško stiliaus Idos Harboe Knudsen knyga *New Lithuania in Old Hands: Effects and Outcomes of EUropeanization in Rural Lithuania* turėtų būti įdomi ir tiesiogiai su mokslu ar politika nesusijusiems skaitytojams, kurie domisi šiuolaikiniais socialiniais procesais ir jų analize.

Kristina Šliavaitė

Vytauto Didžiojo universitetas

Andželika Bylaitė-Žakaitienė. **Lietuvių etiketas ir bendravimo kultūra XX amžiuje.** Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2012. 376 p.: iliustr.

Andželikos Bylaitės-Žakaitienės monografija *Etiketas ir žmonių tarpusavio santykiai Lietuvoje XX a.* yra pirmoji išsami etnoetikos studija Lietuvoje. Autorė, pristatydamą savo darbą, knygos pratarmėje teigia, kad tai „vienas pirmųjų tarpdalykinių tyrimų, apimančių humanitarinių ir socialinių

mokslų sritis, etnoetiketo bei bendravimo kultūros tema. Monografijoje nagrinėjami XX a. Lietuvos kaimo gyventojų tarpusavio santykiai, moralės normos ir etiketo normatyvinė raiška trijų socialinių bendrijų kasdienybės fone: tarp jaunimo, šeimos narių ir kaimynų. Kiekvienoje jų į etiketą žvelgiama dviem aspektais: kaip į simboliinių ženklų sistemą ir kaip į paprotinės kultūros reiškinių. Šiais aspektais etiketas ir juo grindžiami žmonių tarpusavio santykiai nebuvo lietuvių etnologijos tyrimų objektai“ (p. 7). Žmonių tarpusavio bendravimas

bei etiketas kaip simbolių sistema funkcionuoja visose žmonių kultūrose, tačiau ji savita ir išsiskirianti etniniais, socialiniais bei kultūriniais aspektais. Manau, kad per šios temos nagrinėjimą itin gerai atsiskleidžia mūsų tautos bendravimo, etiketo kultūros ištakos ir raida. O jos veikimas modernioje bei globalėjančioje Lietuvoje padės norintiems surasti ir išgryninti tuos etninės kultūros ženklus, kurie laiko perspektyvoje neprarado vertybės statuso.

Sutinku su autorės teiginiu, pagrindžiančiu šios temos naują ir pritariu Auksuolės Čepaitienės nuomonei, kad nors ir nemažai dėmesio buvo skirta liaudiškam etiketui, tačiau lokalinių tyrimų lygmeniu ir tik neseniai (turima galvoje šis autorės darbas) į liaudišką etiketą pažvelgta plačiau (Čepaitienė Auksuolė. 2013. Gyvenimo *etnografija: vietos, struktūros ir laikas. Besikeičianti Lietuva XX amžiuje*. Vilnius: LII leidykla, p. 422). Kita vertus, šis tyrimas apima daugelį kultūros sričių, todėl ankstesni tyrinėjimai neišvengiamai vienu ar kitu aspektu etiketą ir bendravimą turėjo paliesti nagrinėdami šeimą, jaunimo bendriją ar kaimo bendruomenę.

Kitas mane sudominęs knygos aspektas, tai pasirinkta ypatingai plati tiriamųjų reiškinių chronologija. XX amžius – pats sudėtingiausias Lietuvos, kaip ir daugelio kitų Europos šalių istorijoje, laikotarpis. Net ir sąlyginai lėtame Lietuvos kaimo ar miestelio gyvenime šiuo laikotarpiu įvyko gausių socialinių ir kultūrinių pokyčių, natūralią žmogaus gyvenimo tėkmę keitusių įvykių. Kaimų ir miestelių gyventojai, XX a. pradžioje sudarę daugumą Lietuvos gyventojų, šimtmečio pabaigoje tapo mažuma. Ar galima palyginti keturių kartų šeimos gyvenimo kasdienybę, pavyzdžiui, 1901 ir 2000 metų jaunimo laisvalaikį, uždaros ikireforminės kaimo bendruomenės ar kolūkiečių ir šiuolaikinių ūkininkų bendruomeninius ryšius? Suformuluotas studijos tikslas taip pat ambicingas. Au-

torė, remdamasi etnologijos, kultūrinės ir socialinės antropologijos bei kitų mokslų publikacijomis, taip pat dar neskelbta archyvine bei jos pačios sukaupta etnografinė medžiaga, siekė ištirti kasdienio žmonių etiketo ir tarpusavio santykių pokyčius, atskleisti elgsenos bei kultūrinių inovacijų santykį. Ši tikslą mėginta pasiekti išanalizavus keturis uždavinius: išsiaiškinti Lietuvos kaimo gyventojų bendravimo ir etiketo raiškos formas; atskleisti lietuvių etiketo normatyvines funkcijas lyties, amžiaus, socialinio statuso, kaimynystės (teritorinės bendruomenės) atžvilgiu; apžvelgti etiketo pažeidimus ir už juos taikomas bausmes ir nustatyti žmonių tarpusavio santykių, etiketo raiškos, jo normatyvinių funkcijų modifikacijas laiko kontekste.

Darbe remiamasi ne tik jau minėtų mokslų, bet ir lingvistų, sociologų, filosofų, istorikų ir psichologų darbais. Tačiau pastebimi kai kurie netikslumai, pavyzdžiui, skirtinga pavardžių rašyba – kai kurios pavardės rašomos taip, kaip tariamos lietuvių kalba (pavyzdžiui, Mead paverčiant Mid, Hall – Holu ir panašiai), o kartais taip, kaip jos rašomos. Atkreipčiau dėmesį, kad ne visi darbe paminėti autoriai yra įtraukti į literatūros sąrašą. Pavyzdžiui, nepavyko rasti Kolbergo, Ž. Pjažė (J. Piaget). Suprantama, kad didesnės apimties darbuose netikslumų sunku išvengti. Taip pat manau, kad literatūros sąrašė vertėjo pateikti pilną autoriaus vardą, o ne tik pirmąją jo raidę, tai būtų skaitytojams palengvinę informacijos paieškas.

Pristatydama šį, etnologijos mokslui reikšmingą, darbą, norėčiau išskirti jo privalumus bei atkreipti dėmesį į diskutuotinius dalykus. Darbo įvade, apibūdindama tyrimo metodiką, autorė nurodė taikytus istorinį lyginamąjį ir tipologinį metodus. Manau, turėjo būti išskirtas ir geografinis metodas. Kaip teigė autorė, pasitelkus literatūroje užfiksuotus tyrinėjimus, rankraštinius šaltinius bei atliktus lauko tyrimus

užsibrėžiama atlikti kompleksinę matematinę ir kartografinę analizę siekiant išryškinti tiriamųjų reiškinių geografinį paplitimą ir jų egzistavimo laiką (p. 19). Taip pat kyla klausimas, kodėl autorė, išvardindama tyrimo šaltinius, nepamini publikuotų šaltinių, nors iš teksto matome, kad jais plačiai naudojasi.

Autorė neblogai suformulavo teorines tyrimų prielaidas ir atskirą poskyrį skyrė tyrinėjimų ir šaltinių apžvalgai. Kadangi darbas didelės apimties ir struktūriškai sudėtingas, todėl tyrinėjimų apžvalga motyvuotai suskirstyta pagal problemines temas: verbalinio ir neverbalinio šeimos etiketo, šeimos, jaunimo, kaimynų etiketo ir tarpusavio santykių tyrinėjimus. Manychiau, kad tai autorei palengvino vienos ar kitos temos istoriografijos atskleidimą. Atlikdama tyrimą knygos autorė rėmėsi 950 etnografinių aprašų (118 bylų), saugomų Lietuvos istorijos institute, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, Vilniaus universiteto Rankraščių skyriuje, Šiaulių „Aušros“ muziejaus rankraštynuose, medžiaga. Tačiau šiam darbui ypatingą vertę suteikia pačios autorės bei pagalbininkų surinkta gausi etnografinė lauko tyrimų medžiaga, kuri sudaro knygos pagrindą. 1998–2004 metais pagal penkis autorės sudarytus klausimynus („Liaudies etiketas. Verbalinio ir neverbalinio bendravimo formos“, „Šeimos narių tarpusavio santykiai“, „Jaunimo tarpusavio santykiai“, „Kaimynų tarpusavio santykiai“ ir „XX a. liaudies etiketas kaimo ir miesto kultūrų sąveikoje“) apklausti 655 pateikėjai, gimę 1905–1985 metais. 79,39% pateikėjų apklausė knygos autorė. Neabejotinai tokia tyrimų apimtis darbui užtikrina reprezentatyvumą. Nors kaip pati autorė teigia, kad dėl menko temos iširtumo tyrimo metu klausimynai buvo pildomi ir todėl lauko tyrimų duomenų sisteminimui buvo sunku taikyti statistinę analizę, kita vertus, etnologijos disciplinoje tai nėra itin svarbu.

Geografiškai platų tyrinėjimo lauką rodo autorės sudarytas kartografinis žemėlapis. Lietuvos etnografiniai regionai atspindėti gana tolygiai, tačiau nenorėčiau sutikti su Lietuvos teritorijos skirstymu į keturis etnografinius regionus. Autorė nurodė, kad remiasi D. Pivoriūno ir Ž. Šaknio sudarytu etnografinių regionų žemėlapiu, tačiau Mažosios Lietuvos, dėl išlikusių tik pavienių etninių gyventojų lietuvininkų, kaip regiono iš Žemaitijos teritorijos neišskiria (p. 19). Manychiau, reikėjo nurodyti „Žemaitija ir Mažoji Lietuva“, nes Mažoji Lietuva niekada nebuvo Žemaitijos dalis. Tai kultūriškai skirtingi regionai.

Pateikėjai skirstomi į keturias kartas: gimusiųsios 1905–1925 m., 1926–1945 m., 1946–1965 ir 1966–1985 m. Toks skirstymas, mano požiūriu, yra logiškas. Gal dar, atskleidžiant naudojamą medžiagą, buvo galima pateikti informacijos apie pateikėjų socialinę padėtį. Nurodoma, kad daugiausia apklausta katalikų tikėjimą išpažįstančių lietuvių, tačiau būtų svarbu sužinoti ir kiek apklausta kitų tikybų bei tautybių pateikėjų. Atsižvelgiant į temos iširtumą Lietuvoje, darbo tardiscipliniškumą ir darbo apimtį galima teigti, kad įvadinė monografijos dalis gana informatyvi, o atlikti tyrimai leidžia pagrįstai tikėtis, kad išsikeltas tikslas ir suformuluoti uždaviniai bus sėkmingai įgyvendinti.

Pažvelkime į temos dėstymą. Šeimai skirtame skyriuje, remdamasi socialinės konvencijos pradininko Tamotsiu Šibutano ir kitų psichologų, sociologų, etnologų darbais, autorė gana įtikinamai atskleidžia etiketo ir tapatumo sąsajas. Tik galbūt šioje vietoje daugiau dėmesio reikėjo skirti šeimos sampratos kaitos analizei. Pirmajame knygos poskyryje gilinamasi į situacinių sugyvenimo normas ir nesutarimus. Autorė pagrįstai atkreipė dėmesį į etiketo, etinių normų pokyčius besilaukiančios moters atžvilgiu. Tyrimas parodė, kad XX a. I pusėje besilaukianti moteris stokojo vyro dėmesio ir pagalbos prie sunkių darbų, netgi

priešingai – patirdavo jo šiurkštų elgesį. Taip pat sutuoktiniai nesutardavo dėl šeimos dydžio arba moteris kaltindavo vyrą, kad nesirūpina vaikų auklėjimu. Pabrėžiama, kad viena iš esminių XX a. pradžios ir dar daugiau XX a. pabaigos šeimyninių nesutarimų priežasčių buvo vyro girtuoklystė, tačiau nuo XX a. vidurio vis dažniau fiksuotas pažangus reiškinys – moters pasipriešinimas vyro smurtui. Atskleista gana akivaizdi sutuoktinių susitaikymo būdų diachroninė dinamika. Toliau nagrinėjami tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai. Išskirtas laikas, nuo kurio pateikėjai patys buvo tėvų mokomi etiketo ir nuo kada jie jo mokė savo vaikus. Aptariami ir etiketo mokymąsi lėmę veiksniai, t. y. tėvo ir motinos svarba vaikų mokant etiketo. Pateikti žemėlapiai rodo, kad pastaruoju metu vis labiau įsigali vaikų kreipinys į tėvus „tu“. Apibendrinama tėvų ir vaikų santykius šeimoje, autorė pabrėžė, kad mokant vaikus etiketo, svarbesnis buvo motinos vaidmuo, nors neretai abu tėvai stengėsi, kad vaikai laikytųsi mandagaus elgesio taisyklių. Didelės įtakos mokant vaikus etiketo turėjo ir kiti šeimos nariai bei socialinės institucijos (mokykla, bažnyčia, žiniasklaida). Taip pat tyrimas atskleidė, kad modernioje šeimoje, palyginti su tradicine, elgesio kultūra diegta liberaliau, vengiant gąsdinimų ir fizinių bausmių. Šios išvados, mano nuomone, yra pakankamai gerai argumentuotos ir motyvuotos.

Kitas knygos skyrius skirtas etiketo jaunimo bendrijoje ugdymui analizuoti. Analizuojami ieškomo draugystei partnerio atrankos kriterijai ir susipažinimo erdvės. Pateikti grafikai rodo, kad XX a. pirmojoje pusėje labiausiai vertintas vaikinų kultūringumas, antrojoje – stilingumas. Tuo tarpu pasirenkant merginą visais laikais dominavo grožis. Akivaizdu, kad dažniausiai jaunimas susipažindavo vakarėliuose, šokiuose, diskotekose. Todėl kitas poskyris skiriamas etiketo specifikos šiuose susiejiuose analizei. Aptariamas ne tik kvietimas šokti, elgesys su mergina pasibaigus

šokiui, jaunimo muštynės, bet ir pateikiami 5 kartografiniai žemėlapiai, iliustruojantys vaikinų veiksmus merginai atsisakius šokti (p. 129–133). Atkreipčiau dėmesį į sumaišytą šių žemėlapių eiliškumą: po 4a seka 3b, 4b, 3c, 4c. Atskira darbo dalis skirta susižavėjimo bei prisipažinimo mylint išraiškai apibūdinti. Nemažai dėmesio sutelkiama maloninių kreipinių formoms, kurios atskleidžiamos ne tik pasiremiant M. K. Čiurlionio laiškais, jaunimo atsiminimais, įrėžtomis širdimis medyje, bet ir humoristiniais tarpukario atvirukais, kurie dažniausiai buvo siuntinėjami balandžio pirmosios proga. Atlikta dovanų analizė. Knygoje taip pat paliesta intymi jaunimo bendravimo sfera. Ikivedybinių santykių nebuvo vengiama per visą XX a., tačiau amžiaus pabaigoje ikivedybiniai lytiniai santykiai tapo vienu iš vedybinio partnerio pasirinkimo kriterijų, o tai paveikė gyvenimo nesuituokus atvejų gausėjimą. Mano nuomone, šiame skyriuje kiek nauju aspektu pažvelgta į bendraamžių bendrijos etiketą ir bendravimo kultūrą. Atskleisti ne tik diachroniniai, bet ir regioniniai savitumai.

Paskutiniame knygos skyriuje pateikiamas kaimo bendruomenėje konstruotų kaimynystės ryšių modelis. Analizuojama pasisveikinimo ir atsisveikinimo žodžių vartoseną. Tyrimas atskleidė, kaip tradicines, su krikščioniška religija susijusias mandagumo formas sovietmečiu pakeitė naujos, su religija neturinčios nieko bendra etiketo formulės. Išsamiai analizuojama pasisveikinimo bei atsisveikinimo gestų kalba. Kartografiniuose žemėlapiuose fiksuojama papročio bučiuoti moteriai ranką kaita, o moterų tarpusavio ir vyrų bei moterų pasisveikinimų dinamika laiko perspektyvoje iliustruota diagramomis. Daroma išvada, kad gestai, kaip ir mandagumo formulės, amžiaus bėgyje kito kartu su visuomenės raida. XX a. antrojoje pusėje išnyko rankos bučiavimo vyresniesiems paprotys, sumažėjo kepurės kilstelėjimo sveikinantis reikšmingumas. Reikšmingas ir paskutinis šio skyriaus poskyris „Kai-

mynų sugyvenimo normos ir konfliktai“, kuris pradedamas apibūdinant valstiečių talkas, į kurias XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje dažniausiai ateidavo net nekviestieji. Už dalyvavimą talkoje XX a. pradžioje buvo atsiteisiama vaišėmis, o XX a. pabaigoje be vaišių jau prašyta ir pinigų. Plito ir paprotys imti pinigus už giedojimą prie mirusiojo. Per šį laikotarpį stabilesnis išliko paprotys padėti gaisro atveju, tačiau ir šiuo atveju vis dažniau susiduriama su kaimynų abejingumu. Laiko perspektyvoje pastebėtas jau ne toks intensyvus kaimynų bendravimas ir kalendorinių švenčių metu. Tuo tarpu gyvulių daroma žala ir nepasidalijama žemė išliko pagrindine kaimynų nesutarimo priežastimi per visą tyrinėjamą laikotarpį. Greta socialinio kaimynų sugyvenimo, autorė susitelkė ir į lingvistinių aspektų analizę. Pateikiama keiksmažodžių tipizacija pagal temines grupes, atskleidžiama blogio linkėjimų įvairovė ir pateikiami pavyzdžiai. Autorė daro išvadas, kad kasdienio elgesio taisyklių laikymusi paremtas bendravimas padėjo XX a. kaime išlaikyti ir puoselėti gerus kaimynų tarpusavio santykius. Nors akivaizdu, kad tiek šeimos, tiek bendruomeniniame gyvenime neapsieita be konfliktų. Neatlyginti materialiniai nuostoliai ir suvokimas, kad liksi pažemintas, vertė XX a. Lietuvos kaimo gyventojus saugoti savo savigarbą, ir tenka pripažinti, kad ne visada etiškomis priemonėmis.

Knygos pabaigoje pateikiama net dvylika išvadų. Iš jų išskirčiau, mano nuomone, esmines ir labiausiai paremtas tyrimo metu gautais rezultatais bei akcentuojančias tyrinėjamo laikotarpio realijas, atskleidžiančias socialinius bei kultūrinius pokyčius. Jeigu XX a. pirmojoje pusėje labiau akcentuoti tradiciniai liaudies etiketo elementai, jų tęstinumas, tai XX a. antrojoje pusėje pastebimas etiketo tradi-

cijų nykimas ir atsiradusios naujos žmonių bendravimo ir elgsenos formos. Šios formos ypač pasireiškė XX a. paskutiniuosiuose dešimtmečiais, kai beveik išnyko takoskyra tarp miesto ir kaimo bendravimo kultūros, o žmonių tarpusavio sąveika priartėjo prie europinio etiketo šablonų. Ryškius pokyčius atskleidžia etiketo normatyvinių funkcijų – amžiaus, lyties, socialinio statuso raida: XX a. pirmojoje pusėje vyro dominavimas šeimoje ir visuomenėje apribojo moters teises sulaukti didesnės pagarbos; XX a. pirmojoje pusėje šeimos tradicijų nykimas, moterų įtraukimas į darbinę visuomeninę veiklą lėmė moters emancipacijos pasireiškimą, jos teisių didėjimą šeimoje bei visuomenėje. Hierarchiniai etiketo skirtumai, susiję su socialiniu statusu, kaimo aplinkoje išliko iki XX a. paskutiniojo dešimtmečio, kita vertus, dėl modernizacijos etiketo reikalavimai ir elgesio normos taikyti nepaisant skirtingos žmonių padėties, nevienodų pareigų, vaidmenų; su amžiumi susijusio etiketo reikalavimo jaunimui gerbti vyresnę ne visada buvo laikomasi. Knygos gale pateikiami panaudotų šaltinių (118 pozicijos) ir literatūros sąrašai (462 pozicijos). Pateiktos žemėlapių ir iliustracijų metrikos, išsami santrauka anglų kalba, asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės.

Apibendrinant mokslinę knygos vertę galima teigti, kad nepaisant kai kurių diskusinių pastabų ir pastebėtų netikslumų, autorė sėkmingai pasiekė išsikeltą tikslą. Pateiktos išvados logiškos ir motyvuotos. Todėl teigčiau, kad Lietuvos etnologijos mokslas praturtėjo naujomis įžvalgomis, tarpdisciplininių ryšių sąsajomis ir pasidžiaugčiau, kad turime išsamų ir nuoseklų lietuvių etiketo ir bendravimo kultūros tyrimą. Knygą išleido Klaipėdos universiteto leidykla.

*Rasa Paukštytė-Šaknienė
Lietuvos istorijos institutas*